

O PERSPECTIVĂ TEOLOGICĂ ASUPRA CONCEPTULUI DE ALTERITATE ÎN CONTEXT CONTEMPORAN

Lect. univ. dr. Eugen JUGARU

Institutul Teologic Pentecostal din București
ejugaru50@gmail.com

ABSTRACT: A Theological Perspective on the Concept of Alterity in the Contemporary Context.

Contemporary society is highly developed and complex, yet it is sometimes lacking in building bridges of communication between people. Contributing factors to this issue include social media, computer game addiction, and other recent developments in the field of technology. Many citizens feel isolated and seek acceptance and understanding. In this complex context, we ought to demonstrate acceptance of others, with their distinct identities, without attempting to turn them into replicas of ourselves. Miroslav Volf's view - opening one's arms to embrace others, then reopening them - can serve as a universal paradigm. Likewise, the theological approach to the concept of inclusion, following the model of Christ, the Holy Trinity, and Eucharistic theology, helps us to understand that alterity involves a profound spiritual dimension.

Keywords: *alterity, inclusion, acceptance, rejection, society, globalization.*

Alteritatea (fr. *altérité*, lat. *alteritas* – „altul”, „diferitul”), este un concept complex, cu inflexiuni filozofice, culturale, sociale și psihologice, care vizează raportul dintre indivizii din societate și acceptarea acestora în ciuda diferențelor existente. Deși trăim într-o lume caracterizată de un mozaic cultural și etnic din ce în ce mai complex, asumarea și aplicarea principiului alterității ne oferă posibilitatea de a recunoaște diferențele dintre noi, de a accepta și respecta pe celălalt, chiar dacă este diferit, și de a conviețui în pace. În contextul globalizării, care propune un spațiu comun de gândire și acțiune, cooperarea nu presupune abolirea diferențelor culturale, etnice sau sociale, ci acceptarea și valorizarea acestora. Conform lui Yuval Noah Harari, globalismul nu înseamnă instituirea unui guvern mondial

sau abandonarea loialității față de propria națiune, ci angajamentul de a respecta norme globale care nu anulează atașamentul oamenilor față de națiunea lor.¹ Alteritatea implică atât un spațiu al comuniunii, cât și un „pas în afară”, o ieșire din perimetrul personal, înspre cunoașterea celuilalt. Este un demers intenționat, o deschidere conștientă, motivată de însăși condiția umană. Omul nu-și găsește sensul existenței și împlinirea în concentrare asupra propriei persoane, ci dincolo de sine, în raportare la Creatorul său și la semenii, într-o perspectivă transcendentă și eshatologică.² Procesul civilizării, de asemenea, presupune o componentă a alterității, o cooperare interumană care creează echilibru social. Din această perspectivă, civilizarea nu este un proces încheiat, ci unul „abia în devenire.”³

Importanța conceptului de alteritate

Istoria complicată a relațiilor tensionate dintre națiuni, dintre indivizi din aceeași societate sau dintre diferite grupuri etnice a lăsat răni adânci în memoria colectivă a umanității. Importanța conceptului de alteritate este dată, fără îndoială, și de atenția semnificativă de care s-a bucurat în literatura filozofică și teologică. Astfel, gânditori și scriitori precum Martin Buber, Gabriel Marcel, Emmanuel Levinas, Paul Ricoeur, Jacques Derrida, Hans Küng sau Miroslav Volf, au acordat o atenție deosebită acestui concept în scrierile lor.

Alteritatea implică, în sine, ideea de îngăduință și toleranță. Prin urmare, pentru dezvoltarea unei societăți, diversitatea, multiculturalismul și toleranța constituie valori esențiale.⁴ În toate aceste sfere, respectarea și acceptarea celuilalt sunt ingrediente fundamentale; altfel, incluziunea va fi înlocuită cu excluderea celuilalt.

Un aspect deosebit e important, în contextul acceptării și incluziunii, este reprezentat de situația migranților care au sosit în ultimii ani în Occident. În procesul integrării acestora în societate, acceptarea lor

1 Yuval Noah Harari, *Nexus*, București, Polirom, 2024, p. 328.

2 Marius Nechita, „Originea naturii umane – Fundament al drepturilor omului”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 9, Nr. 1, 2021, Les Arcs, IARSIC, 2021, p. 325.

3 Norbert Elias, *Procesul civilizării*, vol. II, Monica Maria Aldea, (trad.), București, Polirom, 2002, p. 302.

4 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Freedom of Religion, Always a Hot Issue”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 5, Les Arcs, IARSIC, 2017, p. 550.

constituie o etapă esențială. Persoanele aflate în această categorie trebuie să se integreze în noul context de viață nu doar la nivel instituțional sau cultural - în ceea ce privește normele, moravurile și cutumele – ci și printr-o adaptare concretă în societatea din care urmează să facă parte.⁵ Toate aceste niveluri de integrare implică un anumit grad de stres, neliniște și interogații profunde, cărora trebuie să li se ofere răspunsuri adecvate.

Nici comunitățile creștine nu au fost scutite de astfel de momente tensionate, după cum se poate observa de pildă, în contextul comunității corintene din primul veac creștin. Epistolele adresate acestei comunități vădesc un puternic caracter educativ, având scopul de a corecta conflictele apărute în sânul ei. Potrivit lui Ioan Szasz, la originea acestor profunde neînțelegeri s-au aflat, în primul rând, cauze de ordin spiritual, fără a fi excluse, însă, și cele de natură culturală sau etnică.⁶ Imaturitatea spirituală a corintenilor – exprimată prin sintagma paulină „prunci în Hristos” - relevă rădăcina unor atitudini egoiste, a insensibilității și a spiritului de judecată între membrii comunității. Nici în contextul contemporan nu este dificil să identificăm disfuncționalități similare celor din Corint, generate de conflicte și divizări care necesită o abordare cu multă înțelepciune și cu promptitudine.

Într-o lume marcată de crize recurente - politice, sociale, economice, și chiar militare - abordarea și dezvoltarea ideii de alteritate devin o necesitate stringentă. Primul pas este acela al unui studiu temeinic, care să presupună aprofundarea teoretică a acestui concept. Al doilea pas vizează diseminarea informației obținute, prin metode diverse, către cei din jurul. Rămânerea exclusiv în zona acumulării de cunoștințe, oricât de utile ar fi acestea, fără aplicarea lor în viața personală și fără comunicarea cu ceilalți actori sociali, nu înseamnă decât parcurgerea unei jumătăți de drum – nu a întregului parcurs.

Comunitățile creștine, prin natura și menirea lor, sunt chemate să fie spații spirituale de acceptare a oamenilor și de adresare spirituală a problemelor cu care acești se confruntă. Această realitate ar trebui să fie una constantă, în care bisericile reflectă asupra implicațiilor sociale ale

5 Viorica-Cristina Cormoș, „Integrare socială, suport filantropic și identitate religioasă în contextul migrației românilor în străinătate”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 10, Nr. 1, 2022, Les Arcs, IARSIC, 2022, p. 389.

6 Szasz Ioan, *A fost Hristos împărțit ?* Cluj-Napoca, Risoprint; București, Pleroma, 2018, p. 71-72.

reconcilierii și joacă un rol activ în acest proces. Totuși, așa cum sublinia Corneliu Constantineanu, putem constata adesea eșecul unor comunități creștine de a transpune în practică procesul reconcilierii.⁷

În sfera socială, dezvoltarea relațiilor interpersonale presupune cultivarea unor abilități esențiale: capacitatea de a iniția și menține relații, de a negocia soluții și de a identifica sentimentele, motivele și îngrijorările celorlalți. Cunoașterea aceste aspecte permite o reacție adecvată în fața diverselor situații prin care trec semenii noștri, facilitând empatia, sprijinul mutual și coeziunea socială.⁸

Conceptul de alteritate în gândirea lui Miroslav Volf

Miroslav Volf, teolog croat, explorează conceptele de alteritate, identitate, conflict și reconciliere în lucrarea sa *Excludere și îmbrățișare*.⁹ Analiza sa este profundă, documentată, și cu atât mai relevantă cu cât pornește dintr-o realitate trăită - conflictele etnice și religioase din fosta Iugoslavie.

Potrivit lui Volf, relația cu celălalt este tensionată între doi poli; distanță și apartenență. Ambele sunt necesare pentru conturarea unei identități sănătoase. Doar o apartenență, fără distanță, are un potențial distructiv, întrucât duce la tendința de a-i modela pe ceilalți după propria imagine sau, dimpotrivă, de a-i exclude din universul propriu. Pe de altă parte, o distanțare rigidă conduce la izolare și la pierderea capacității de relaționare, ceea ce este, de asemenea nociv. În raport cu cultura, această distanță nu trebuie să se manifeste ca o fugă, sau ca un refuz, ci ca „un mod de viețuire în acea cultură¹⁰” – o prezență reflexivă și activă, nu o retragere. Identitatea personală se construiește doar în dialog cu celălalt, cu cel care este diferit, astfel prezența celuiilalt devine chiar o necesitate și nu o amenințare pentru persoana mea. Astfel, conform lui Volf, sinele este construit în mod dialogic: *sunt cine sunt în relație cu celălalt*.¹¹ Excluderea celuiilalt echivalează, în fond, cu mutilarea propriei identități, cu autoexcluderea. Pentru a depăși criza excluderii și a respingerii celuiilalt,

7 Coreliu Constantineanu, *Trăiți în pace*, Oradea, Cartea Cărții, 2013, p. 28.

8 Daniel Goleman, *Inteligența emoțională*, Irina Margareta-Nistor (trad.), București, Curtea Veche, 2005, p. 203.

9 Miroslav Volf, *Excludere și îmbrățișare*, Oradea, Casa Cărții, 2014.

10 Volf, *Excludere și îmbrățișare*, p. 76.

11 Volf, *Excludere și îmbrățișare*, p. 121.

a acceptării sale în ciuda diferențelor, Volf prezintă un răspuns biblic, în care rolul central este atribuit Duhului Sfânt, ca agent al comuniunii, al transformării relațiilor și al reconcilierii autentice dintre oameni.

Duhul intră în fortăreața sinelui, de-centralizează sinele modelându-l după chipul lui Hristos, Cel care S-a dat pe Sine, și îi eliberează voința pentru ca aceasta să se poată opune puterii de excludere prin puterea Duhului îmbrățișării [...]. Prin această putere aparent firavă a Duhului – Duhul care se mișcă chiar și în afara zidurilor Bisericii -, sinele este eliberat de slăbiciune pentru a putea lupta împotriva sistemului excluderii de pretutindeni – în structuri, în cultură și în sine.¹²

Miroslav Volf, se apleacă cu atenție asupra a ceea ce el numește „fenomenologia îmbrățișării”, prezentând patru elemente structurale care compun acest proces. Primul element este deschiderea brațelor către celălalt – un gest al invitației, născut din conștientizarea golului lăuntric care există în absența includerii celuiilalt. Această deschidere trădează o căutare, „un cod al dorinței” care indică nemulțumirea față de exclusivismul propriei persoane. Este o invitație decisivă prin care sinele se retrage pentru a-i face loc și celuiilalt. Al doilea element este așteptarea, pentru ca dorința deschiderii, într-o formă de reciprocitate, să apară și în celălalt. Celălalt nu poate fi constrâns sau manipulat să-și deschidă într-un mod mecanic brațele, nu poate fi apucat sau reținut împotriva propriei voințe. El reacționează la stimulul spațiului deschis de către mine, a deschiderii granițelor personale. Al treilea element, o acțiune bilaterală, dar care păstrează granițele sinelui împreună cu respectarea alterității celuiilalt, este închiderea brațelor în actul îmbrățișării, o pășire în spațiul celuiilalt și o acceptare a sa. Elementul final constă din deschiderea din nou a brațelor, astfel încât îmbrățișarea să nu se anuleze pe sine iar alteritatea celuiilalt să poată fi conservată. Aceasta este o mișcare perpetuă și circulară prin care răspunsurile și acțiunile sinelui înspre celălalt sunt condiționate reciproc.

În urma analizei perspectivei lui Miroslav Volf asupra alterității, se poate concluziona că abordarea sa este una complexă, cu nuanțe filozofice și teologice, care reprezintă un reper solid în acceptarea semenilor pentru o coexistență pașnică.

12 Volf, *Excludere și îmbrățișare*, p. 123.

Un răspuns teologic privind aprofundarea și aplicarea conceptului de alteritate

Din perspectivă teologică, Miroslov Volf subliniază că elementele centrale ale creștinismului – crucea, Sfânta Treime și euharistia – creează spațiul propice pentru acceptarea celuilalt. Iertarea și acceptarea înseamnă o formă de suferință, o reprimare a pretențiilor îndreptățite, iar crucea lui Hristos oferă tocmai această realitate. Prin cruce, Hristos nu-l lasă pe dușman să rămână în izolarea înstrăinării sale, ci-i creează spațiu în Sine, pentru a Și-l apropia. Modelul suprem de dăruire de sine și de acceptare a celuilalt este oferit de perihoreza Sfintei Treimi – acea locuire reciprocă a Persoanelor divine. În cadrul acestei comuniuni, fiecare Persoană se dăruiește celorlalte fără să-Și piardă identitatea, locuind împreună într-o relație de perfectă iubire și respect. În cadrul euharistiei, se creează de asemenea spațiu și se lansează invitația ca oamenii să se apropie de trupul frânt al lui Hristos. Euharistia, ne apropie de Hristos, dar ne apropie și pe unii de alții, de trupul Bisericii, format dintr-o multitudine de credincioși.

În Euharistie sărbătorim dăruirea de sine față de ceilalți și primirea în noi înșine a celorlalți, primire pe care Dumnezeu triunic a realizat-o în pătimirea lui Hristos, fiind totodată chemați și împuterniciți să punem în act o astfel de dăruire și o astfel de primire din afară, în lumea dominată de conflicte.¹³

Pe lângă explicațiile pertinente aduse de Volf în dezvoltarea conceptului de alteritate, în lumea teologică, de asemenea, se accentuează redescoperirea semenului ca imagine a lui Hristos. Omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (Gen. 1:26-27), însă prin păcat acest *Imago Dei* a fost deteriorat. Chipul nu a fost anihilat de cădere, ci a fost profund afectat, iar prin Hristos, în urma lucrării Duhului Sfânt chipul divin din om este reconfigurat, trăsăturile duhovnicești sunt evidențiate cu o mai mare claritate. Astfel că, un creștin, va vedea în semenul său chipul lui Hristos, și-l va accepta, așa după cum el însuși a fost acceptat de Hristos, în ciuda imperfecțiunilor sale. El recunoaște că alteritatea este un dar, nu o impunere forțată din exterior, ci o necesitate atât pentru sine cât și pentru semenul său.

13 Volf, *Excludere și îmbrățișare*, p. 166.

Promovarea alterității presupune aplicarea concretă a principiului iubirii aproapelui, după porunca lui Hristos. Conform învățaturii Sale, și al exemplului Său, acceptarea celuilalt nu este doar o simplă opțiune, ci este o poruncă explicită, categorică: „Să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși” (Mt. 22:39). Iubirea divină, nu înseamnă anularea sau ignorarea diferențelor dintre oameni, ci acceptarea semenilor în pofida diferențelor existente. Este evident că prin eforturile personale, fără asistența Duhului Sfânt, această poruncă rămâne doar un ideal, o perspectivă lăudabilă, dar fără sorți de izbândă. Minunata pildă a samariteanului milos este o adevărată frescă în înțelegerea conceptului de alteritate (Lc. 10:25-37). Prin această povestioară Hristos vorbește despre un muribund, bătut de tâlhari și abandonat, care a fost salvat de către un călător de etnie samariteană. Această pildă a fost rostită de Hristos nu doar pentru a emite un rechizitoriu apăsător la adresa insensibilității fariseilor, dar și pentru a-i motiva pe urmașii Săi, să fie la rândul lor de ajutor celor nevoiași. Iar primul pas spre întimpinarea celuilalt este alteritatea – o recunoaștere a valorii celuilalt și o dorință de a-l ajuta la nevoie și de a-l accepta în ciuda diferențelor.

În cele din urmă, Hristos, prin actul Său kenotic (Flp. 2:6-7), reprezintă cel mai puternic exemplu de alteritate. În Hristos, Dumnezeu asumă alteritatea umană, *Logosul* Și-a așezat cortul între oameni (In. 1:14), iar Fiul lui Dumnezeu devine Fiul Omului, pentru ca, în forma supremă de solidaritate cu omenirea, să fie răstignit pe cruce. În El, diferența nu este anulată, ci asumată, îmbrățișată și transfigurată prin iubire.

Concluzii

Conceptul de alteritate, care subliniază procesul prin care oamenii sunt acceptați de către semenii lor, în ciuda diferențelor de sex, etnie, cultură sau religie, capătă o relevanță deosebită în context contemporan. Deși tehnologia, omniprezentă în context contemporan, a influențat profund modul în care gândim și ne raportăm la ceilalți, ea nu poate șterge din conștiința colectivă principiul alterității, imperativul relaționării autentice cu aproapele. Fără acceptarea celuilalt, riscăm să ne dezumanizăm, să ne retragem în enclave ale egoismului și ale autosuficienței, uitând că alteritatea nu este o opțiune, ci o necesitate esențială – fie că este vorba despre copil sau adult, despre politician sau om simplu, cu sau fără educație.

Într-o lume tensionată și afectată de crize multiple – politice, economice, sociale și spirituale - teologia creștină oferă nu doar învățătură, ci și o inspirație vie. Prin modelul lui Hristos și prin lucrarea Duhul Sfânt, ea deschide calea spre primirea celorlalți cu dragoste, compasiune și responsabilitate. Chiar dacă asistăm la o dezvoltare accelerată a noilor tehnologii, a aplicațiilor digitale și a inteligenței artificiale, structura lăuntrică a omului, nevoile sale de fundamentale – psihologice, relaționale și spirituale - a rămas neschimbată de-a lungul anilor. Sociologi, teologi, reprezentanți ai societății civile și ai diferitelor fundații încearcă prin conferințe și inițiative comune, să identifice soluții pentru depășirea divizărilor sociale. Cu toate acestea, în multe cazuri, rezultatele sunt adesea modeste sau întârziate. Efortul lor nu trebuie minimalizat, ci dimpotrivă, apreciat și susținut intens. Însă, nicio inițiativă de reconciliere durabilă nu poate ignora dimensiunea spirituală a ființei umane - credința care-L raportează pe om la Dumnezeu prin ascultare și îl deschide, prin iubire, către aproapele său.

Bibliografie:

- ELIAS, Norbert, *Procesul civilizației*, (vol. II), Monica Maria Aldea, (trad.), București, Polirom, 2002
- CORMOS, Viorica-Cristina, „Integrare socială, suport filantropic și identitate religioasă în contextul migrației românilor în străinătate”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 10, Nr. 1, 2022, Les Arcs, IARSIC, 2022
- CONSTANTINEANU, Corneliu, *Trăiți în pace*, Oradea, Cartea Cărții, 2013.
- GOLEMAN, Daniel *Inteligența emoțională*, Irina Margareta-Nistor (trad.), București, Curtea Veche, 2005, p. 203.
- HARARI, Yuval Noah, *Nexus*, București, Polirom, 2024.
- NECHITA, Marius, „Originea naturii umane – Fundament al drepturilor omului”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 9, Nr. 1, 2021, Les Arcs, IARSIC, 2021.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, „Freedom of Religion, Always a Hot Issue”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 5, Les Arcs, IARSIC, 2017.
- SZASZ, Ioan, *A fost Hristos împărțit? Tipologii ale conflictului eclesial reflectate în Epistola 1 Corinteni*, Cluj-Napoca, Risoprint; București, Pleroma, 2018.
- VOLF, Miroslav, *Excludere și îmbrățișare*, Oradea, Casa Cărții, 2014.